

Ярослав ЧАЙКОВСЬКИЙ, Олег ПАСТУШОК

АНТИІНФЛЯЦІЙНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ У ПІСЛЯКРИЗОВИЙ ПЕРІОД

Проаналізовано індекси споживчих цін і цін виробників за 2009–2010 рр. Розглянуто суть і особливості проведення антиінфляційної політики. Визначено напрямки реалізації антиінфляційної політики в Україні у післякризовий період.

The indexes of consumer prices and costs of producers for 2009-2010 are analysed. Essence and features of leadthrough of antiinflationary policy is considered. Directions of realization of antiinflationary policy in Ukraine in after crisis period are determined.

Необхідною умовою забезпечення сталого економічного розвитку є низька інфляція. Залежно від прогнозування розрізняють очікувану інфляцію, тобто таку, яка очікується та прогнозується урядом і населенням, і несподівану (непрогнозовану або неочікувану) інфляцію, яка характеризується раптовим стрибком цін. Особливу загрозу становить непрогнозована інфляція. Для її подолання значну роль відіграє правильно визначена і зважена антиінфляційна політика. Негативні соціально-економічні наслідки інфляції можна пом'якшити лише у разі ефективного регулювання рівня інфляції та розроблення науково обґрунтованої антиінфляційної політики, яка є складовою економічної політики.

У сучасних умовах в Україні спроби впоратися з інфляцією шляхом грошової рестриктивної політики, тобто політики «дорогих грошей», мають значно більш негативні наслідки, ніж сама інфляція, оскільки це призводить до скорочення виробництва, зростання неплатежів у всіх секторах економіки, відкладання виплат за зовнішніми і внутрішніми боргами держави. Негативним наслідком такої політики є погіршення добробуту громадян, зокрема зростає безробіття, своєчасно не виплачуються заробітна плата і пенсії, різко знижується рівень життя населення.

Питання подолання інфляції досліджують такі вчені як, М. М. Александрова [1], О. В. Клименко [6], П. В. Круш [6], В. С. Марцин [7], С. О. Маслова [1], О. М. Мельник [8], О. І. Петрик [10], В. О. Шевчук [12] та ін.

У літературних джерелах розглядаються основні стабілізаційні заходи антиінфляційної політики, які спрямовані на врегулювання грошового обігу і застосовуються державою, тобто на макроекономічному рівні, з метою скорочення грошової маси, зміцнення грошової одиниці, припинення надмірного зростання цін тощо.

Метою статті є аналіз інфляційних процесів та розроблення напрямків антиінфляційної політики в Україні у післякризовий період.

В економічній літературі виділяють два основних шляхи антиінфляційної політики [1, с. 80; 8, с. 218–220]:

- 1) політика доходів;
- 2) дефляційна політика.

Політика доходів передбачає паралельний контроль над цінами та заробітною платою шляхом повного їхнього заморожування або встановлення їхнього зростання у наперед визначених межах.

Дефляційна політика базується на методах обмеження грошового попиту через грошово-кредитний та фіскально-бюджетний механізми шляхом зниження державних видатків (здебільшого соціального характеру), підвищення відсотків за кредит, запровадження селективного контролю за окремими видами кредитів (зокрема іпотечним, споживчим, заборона кредитування в іноземній валюті), посилення податкового пресу, обмеження грошової маси тощо.

Якщо ставиться завдання стримування економічного зростання, то проводиться дефляційна політика, а якщо метою є стимулювання економічного зростання, то перевага віддається політиці доходів [1, с. 80].

Проаналізувавши індекси споживчих цін і цін виробників промислової продукції за 2009–2010 рр., можна сказати про негативну тенденцію зростання цін у кожному місяці відносно попереднього (табл. 1). Тільки в липні та серпні 2009 р. і в квітні, травні, червні та липні 2010 р. спостерігалось

зниження індексу споживчих цін відповідно 99,9, 99,8, 99,7, 99,4, 99,6 та 99,8%, а також зниження цін виробників промислової продукції у травні 2009 р., червні, липні та грудні 2010 р. відповідно 99,3, 99,5, 99,8 та 99,7% (див. табл. 1) [3, с. 57, 4, с. 59].

Таблиця 1

**Індекс споживчих цін і цін виробників промислової продукції у 2009–2010 рр.
(до попереднього місяця)***

і нґуöü	²í äáâñ ñí î æèâ÷è ö ö³, %		²í äáâñ ö³ àèðí áí èè³à î ðí î èñèí áí ĵ ðí äöèö³ð %	
	2009 ð.	2010 ð.	2009 ð.	2010 ð.
Ñ³÷áí ü	102,9	101,8	100,2	101,9
Ëð èé	101,5	101,9	101,8	101,9
Ääðçáí ü	101,4	100,9	101,1	103,0
Ëáðáí ü	100,9	99,7	100,4	103,0
Öðááí ü	100,5	99,4	99,3	104,4
×äðááí ü	101,1	99,6	101,4	99,5
Ëèí áí ü	99,9	99,8	100,7	99,8
Ñáðí áí ü	99,8	101,2	101,8	100,9
Ääðñáí ü	100,8	102,9	103,6	100,1
Æí äðáí ü	100,9	100,5	101,9	102,4
Ëèñòí ää	101,1	100,3	100,4	99,7
Äðóááí ü	100,9	100,8	101,0	100,9

*Джерело: Бюлетень Національного банку України, 2010. – № 2. – С. 57; Бюлетень Національного банку України, 2011. – № 2. – С. 59.

Після прискорення інфляційних процесів у 2008 р. (до 122,3%) протягом всього 2009 р. спостерігалась тенденція до уповільнення індексу інфляції у річному обчисленні (до 112,3%). Така динаміка визначалася зниженням цін на світових товарних ринках порівняно з 2008 р., невисоким рівнем внутрішнього споживчого попиту, а також високим урожаєм 2009 р. Зниження грошової маси за 2009 р. (табл. 2), а також динаміка витратів Зведеного бюджету України протягом другого півріччя 2009 р. мали стримуючий вплив на інфляцію [3, с. 9].

Таблиця 2

Наявна грошова маса в обігу України в 2006–2010 рр.*

(на кінець періоду, млн. грн.)

Äðí ø í ä³äðäáäèè	2008 ð.		2009 ð.		2010 ð.	
	ì èí . äðí .	%	ì èí . äðí .	%	ì èí . äðí .	%
Äðí ø³í çà ááí èàí è (ì 0)	154759	30,0	157029	32,2	182990	30,6
Äðí øí äàí àñà (ì 1)	225128	44,5	233748	48,0	289894	48,5
Äðí øí äàí àñà (ì 2)	512528	99,4	484772	99,5	596842	99,8
Äðí øí äàí àñà (ì 3)	515728	100	487298	100	597872	100

* Джерело: Бюлетень Національного банку України. – 2011. – № 2. – С. 87.

У 2009 р. відбулося зменшення грошового агрегату М3 на 28430 млн. грн. або на 5,5% (з 515728 млн. грн. у 2008 р. до 487298 млн. грн. у 2009 р.). Скорочення грошової маси стримувалося завдяки збільшенню готівкових коштів в обігу поза депозитними корпораціями, частка яких зросла на 2,2 (з 30,0% у 2008 р. до 32,2% у 2009 р.). У той же час, інфляція не знизилась до однозначних рівнів.

У 2010 р. на споживчому ринку спостерігалась тенденція до уповільнення індексу інфляції в річному обчисленні. Вперше з 2003 р. індекс споживчих цін знизився до однознакового рівня і становив 109,1 порівняно зі 112,3% у 2009 р. Основними чинниками, що призводили до прискорення збільшення споживчих цін протягом 2010 р., були зростання цін на продукти харчування та безалкогольні напої на 10,6% і вартості житлово-комунальних послуг на 13,8% (переважно через підвищення вартості природного газу для населення у серпні на 50%) [4, с. 3]. У 2010 р. уповільнилося зростання споживчих цін унаслідок низького використання виробничого потенціалу, слабкого внутрішнього попиту та стабільності валютного курсу [4, с. 13]. При цьому стримуючим чинником зростання цін були, зокрема, помірні темпи зростання грошових агрегатів (див. табл. 2). За 2010 р. приріст М3 становив 22,7%, або 110574 млн. грн. (до 597872 млн. грн.). Готівкові кошти в обігу поза депозитними корпораціями (М0) – за 2010 р. зросли на 16,5%, або на 25961 млн. грн. – до 182990 млн. грн. (див. табл. 2). Незважаючи на прискорення темпів зростання готівки порівняно з 2009 р. (за 2009 р. випуск готівки в позабанківський обіг зріс на 1,5%), її частка в загальному обсязі грошового агрегату М3 скоротилася на 1,6 процентного пункту і на 01.01.2011 року становила 30,6% (див. табл. 2) [4, с. 22]. Зменшення цього показника показує, що грошово-кредитна політика Національного банку України у 2010 р. стала більш ефективною у складі антиінфляційної політики держави. Однак значний обсяг готівкових грошей спрямовується на товарний ринок, що справляє негативний вплив на динаміку інфляційних процесів.

Особливості інфляційних процесів в Україні та інших країнах передбачають спеціальні підходи до здійснення ефективної антиінфляційної політики. В зв'язку з цим необхідно здійснювати [1, с. 81–82]:

- розроблення і втілення в життя комплексних державних програм розвитку економіки, насамперед галузей і підприємств, які сприяють становленню конкурентного, високотехнологічного та наукомісткого виробництва. До них належить державне стимулювання: науково-технологічного прогресу і структурної перебудови виробництва; орієнтації інвестиційних потоків на сектори, що забезпечують товарами споживчий ринок;
- проведення послідовної антимонопольної політики та створення широкої мережі економічної інформації для підприємств. Жорсткий контроль за дотриманням антимонопольного законодавства України з метою недопущення збільшення цін на монопольні продукти;
- посилення стимулів виробничого накопичення, включаючи субсидії, що здатні підтримати процес накопичення коштів у підприємств та населення;
- зміну структури виробничих фондів з метою розширення виробництва споживчих товарів;
- стимулювання кредитної та інвестиційної діяльності банків та обмеження покриття дефіциту коштів за рахунок банківського кредиту;
- розроблення всіх можливих заходів з поліпшення податкової системи в Україні;
- створення умов для припинення імпорту інфляції. З цієї метою потрібно забезпечити перетворення закордонних доларових запасів у товари виробничого призначення, які, потрапивши у нашу країну, могли б поживати інвестиційний процес;
- підвищення ефективності грошово-кредитної політики, яка має забезпечити тісний взаємозв'язок усіх елементів ринкового механізму товарно-грошових відносин.

Таким чином, мета антиінфляційної політики держави полягає у тому, щоб встановити контроль за інфляцією і досягти прийнятних для економіки темпів її зростання. Важливим завданням антиінфляційної політики є подолання економічної та фінансової кризи, зниження інвестиційної активності, формування стабільної ринкової інфраструктури. Оздоровлення економіки пов'язане з підтримкою пріоритетних галузей економіки, стимулюванням експорту продукції, виваженою протекціоністською політикою і валютною політикою, що сприяє вирішенню питань конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників. Велике значення в антиінфляційній політиці має структурна перебудова економіки і пристосування її до потреб ринку за рахунок демонополізації і регулювання діяльності існуючих монополій, стимулювання конкуренції у виробництві та сфері послуг тощо.

Деякі економісти для боротьби з інфляцією пропонують два методи [6, с. 61]:

- 1) заходи, які називають антиінфляційною стратегією, спрямовані на недопущення інфляції в тривалій перспективі;
- 2) методи, застосування яких дає змогу знизити рівень інфляції порівняно швидко упродовж короткого періоду часу.

Висока інфляція є здебільшого результатом процесу, який розвивається внаслідок дії адаптивних інфляційних очікувань. З огляду на це одним із найважливіших завдань антиінфляційної стратегії є погашення інфляційних очікувань, насамперед, адаптивних цінових. Важливо подолати психологію суб'єктів економіки щодо позбавлення їх страху перед знеціненням заощаджень, відвернення

нагнітання поточного попиту, який зумовлений безперервним подорожчанням товарів і послуг. При цьому потрібно виявити орієнтири цих очікувань, тобто явища і процеси, залежно від яких економічні суб'єкти формують свою поведінку щодо цін. Такими орієнтирами є темпи інфляції в попередніх періодах, темпи зростання грошової маси, номінальні відсоткові ставки за державні облігації, динаміка курсу національної валюти тощо. Змогу загасити інфляційні очікування дає контроль уряду за одним або кількома цими орієнтирами. Однак проблему очікувань бажано вирішувати якнайшвидше – ще до того, як інфляція поставлена під контроль. Світовий досвід свідчить, що інфляційні очікування якнайшвидше долаються там, де виконуються принаймні дві умови.

Першою умовою є державна політика, яка спрямовується на всебічне зміцнення механізмів ринкової інфраструктури. Тільки вони здатні стимулювати природне зниження цін або хоча б уповільнення їхнього зростання, що супроводжується збільшенням кількості й підвищенням якості товарів. Лише за такої умови змінюється поведінка споживачів, подолання у ній інфляційних мотивів. Доки споживачі не переконуються в тому, що коливання цін набули ринкових орієнтирів, вони зберігають негативну для економіки схильність до інфляційного збільшення поточного попиту.

Другою умовою є непохитне дотримання урядом курсу на поступове подолання інфляції й уряд користується довірою у більшості населення. Щоправда, заслужити цю довіру можна лише тоді, коли уряд ставить перед собою цілком визначені й практично здійснювані антиінфляційні завдання, наперед інформує про це населення і неухильно домагається вирішення цих завдань. Наприклад, регулярні повідомлення центрального банку про той рівень інфляції, який збирається утримувати, і необхідний для цього темп зростання грошової маси. Так, Основними засадами грошово-кредитної політики на 2011 р. передбачено, що пріоритетом грошово-кредитної політики, що впливає з основної функції Національного банку України, є досягнення та підтримка цінової стабільності в державі, критерієм якої слугуватиме динаміка індексу споживчих цін, забезпечення щорічного його зниження та доведення у 2014 р. до рівня 5% і подальшого утримання в межах 3–5%. Пріоритетною метою грошово-кредитної політики у 2011 р. є сприяння зниженню темпів зростання споживчих цін до рівня 8,9% [9]. Якщо уряд спільно з центральним банком добросовісно виконує свої обіцянки, то суб'єкти економіки – як виробники, так і споживачі – поступово переконуються у тому, що керівництво країни не лише стало на шлях боротьби з інфляцією, а й здатне контролювати становище, домагатися реалізації визначених цілей. Чим глибше це усвідомлюється, тим більше довіряють урядові та центральному банку, тим охочіше рішення про ціни, пропозицію, попит, заощадження тощо пристосовуються до наперед установленого обмеження на приріст грошової маси. Отже, це обмеження стає реальною силою, яка впливає на економічну поведінку, сприяє зниженню інфляційних очікувань. За цих умов учасники економічної системи починають працювати спільно з урядом, допомагаючи йому в подоланні інфляції.

Ще одним невід'ємним компонентом антиінфляційної стратегії є стабільна грошово-кредитна політика. Її відмінна особливість – запровадження жорстких лімітів на щорічні прирости грошової маси. Цей показник визначається довгостроковим темпом зростання реального виробництва і таким рівнем інфляції, який уряд вважає прийнятним і зобов'язується контролювати.

Для того щоб грошово-кредитна політика була дійсно антиінфляційною, вказаний ліміт необхідно витримувати протягом тривалого часу, незалежно від стану бюджету, інтенсивності інвестиційного процесу, рівня безробіття тощо [2, с. 260].

Ефективна грошово-кредитна політика передбачає, що щорічні прирости грошової маси в обігу обмежені й не надто перевищують зростання валового внутрішнього продукту. Конструктивну грошово-кредитну політику може проводити лише незалежний від виконавчої влади центральний банк, який спирається на добре розвинуту банківську систему [6, с. 64].

У статті 6 Закону України «Про Національний банк України» зазначено: «Відповідно до Конституції України основною функцією Національного банку є забезпечення стабільності грошової одиниці України. При виконанні своєї основної функції Національний банк має виходити із пріоритетності досягнення та підтримки цінової стабільності в державі» [11].

Проведення центральними банками стабілізаційної та антиінфляційної політики здійснюється передусім за допомогою таких інструментів, як облікова ставка, норма обов'язкових резервів і операції на відкритому ринку. Перших два інструменти запускають механізми непрямой дії, що з'єднують центральний банк з іншими ланками банківської системи. Підвищуючи облікову ставку і норми обов'язкових резервів, центральний банк задає цій системі неінфляційну лінію поведінки. Використовуючи третій регулятор, центральний банк уже безпосередньо впливає на стан грошового обігу. Саме він володіє найбільшою силою впливу на грошову масу.

Ринкове господарство влаштоване так, що йому не під силу здійснювати повний контроль за рахунок грошової маси. Проте регулюючий потенціал центрального банку навіть за умови, що він діє ідеально, в принципі обмежений. Отже, покладаючись тільки на правильну грошово-кредитну політику, держава не зможе впоратися з інфляцією. Незалежний центральний банк, сучасна грошова стратегія, ефективна банківська система, безумовно, необхідні, але недостатні, потрібні й інші, надійні заходи боротьби з інфляцією.

Важливим заходом антиінфляційної політики є скорочення бюджетного дефіциту з перспективою його повної ліквідації. Воно забезпечується шляхом підвищення податків і зменшення видаткової частини державного бюджету.

Особливе місце в антиінфляційній стратегії посідає раціоналізація зовнішньоекономічних зв'язків країни [6, с. 65]. Зовнішньоекономічна політика має бути спрямовувана на досягнення рівноваги в торгівлі товарами і послугами шляхом підтримання експортно-орієнтованих галузей економіки та захисту національного товаровиробника. Завдання також полягає у зменшенні інфляційної дії на економіку руху іноземного капіталу у вигляді короткострокових кредитів і позик уряду з-за кордону. Водночас уряд і центральний банк повинні проводити конструктивну валютну політику, яка б підтримувала стабільний курс валюти і не стимулювала зростання імпорту.

Основною метою другого шляху антиінфляційної тактики, що передбачає короточасне регулювання поточного попиту, є підвищення норми заощаджень і зменшення рівня їхньої ліквідності. Якщо уряд має намір впливати на поведінку власників грошових доходів, спонукаючи їх до збільшення заощаджень за рахунок поточного попиту, то йому доведеться потурбуватися про істотне підвищення процента за вкладами. Треба домагатися, щоб він у жодному разі не був меншим від суми поточного темпу зростання цін і рівня адаптивних очікувань.

Одним із конкретних напрямів антиінфляційної політики є таргетування інфляції (від англ. target – ціль).

Інфляційне таргетування – комплекс заходів, яких вживають державні органи влади для контролю за рівнем інфляції в країні.

Інфляційне таргетування охоплює кілька стадій:

- встановлення прогнозованого показника інфляції на деякий період (переважно на рік);
- вибір грошово-кредитних інструментів для контролю за рівнем інфляції;
- застосування грошово-кредитних інструментів;
- порівняння рівня інфляції на кінець звітного періоду з прогнозованим та аналіз ефективності грошово-кредитної політики.

На основі проведеного дослідження можна зробити такі висновки.

1. Протягом всього 2009 р. спостерігалася стійка тенденція до зниження інфляції (з 22,3% до 12,3%). У 2010 р. індекс споживчих цін становив 109,1%.

2. Забезпечення сталого економічного зростання є головною метою кожної країни. Для успішного подолання фінансово-економічної кризи необхідне зниження інфляції та призупинення спаду виробництва. Особливо актуальним ключовим макроекономічним завданням на сучасному етапі в Україні є проведення антиінфляційної політики.

3. Особливе місце в антиінфляційній політиці займають зниження інфляційних очікувань, ефективна грошово-кредитна політика Національного банку України, підвищення довіри до банківської системи, скорочення дефіциту державного бюджету, розвиток вітчизняного товаровиробника, раціоналізація зовнішньоекономічної політики.

4. Одним із прогресивних напрямків антиінфляційної політики є таргетування інфляції, тобто встановлення кількісних прогнозів рівня інфляції.

Література

1. *Александрова М. М. Гроші. Фінанси. Кредит : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / М. М. Александрова, С. О. Маслова. – 2-ге вид. [переробл. і доп.]. – К. : Центр навч. літ-ри, 2002. – 336 с. : іл.*
2. *Базілінська О. Я. Макроекономіка : навч. посіб. / О. Я. Базілінська. – К. : Центр навч. літ-ри, 2005. – 442 с.*
3. *Бюлетень Національного банку України / Щомісячне аналітично-статистичне видання Національного банку України. – 2010 – № 2. – 198 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/Publication/econom/Buletен/2010/bull_02-10.pdf*

4. Бюлетень Національного банку України / Щомісячне аналітично-статистичне видання Національного банку України. – 2011. – № 2. – 199 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/Publication/econom/Buletен/2011/bull_02-11.pdf
5. Економіка розвитку : підруч. [Електронний ресурс] / О. М. Царенко, Н. О. Бей, І. І. Дяконова, І. В. Сало. – Житомир, 2004. – Книга для студентів ВНЗ. – Університ. книга. – 590 с. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/00000000/ekonomika/ekonomika_rozvitku_-_tsarenko_ot
6. Круш П. В. Інфляція: суть, форми та оцінка : навч. посіб. / П. В. Круш, О. В. Клименко. – К. : Центр навч. літ-ри, 2010. – 288 с.
7. Марцин В. С. Міркування щодо особливості антиінфляційної політики в Україні [Електронний ресурс] / В. С. Марцин // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 1. – С. 93–102. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/APE/2010_1/93-102.pdf
8. Мельник О. М. Інфляція: теорія і практика регулювання / О. М. Мельник. – К. : Т-во «Знання», КОО, 1999. – 291 с.
9. Основні засади грошово-кредитної політики на 2011 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zn.ua/img/st_img/osnovni-zasadi2011.doc.pdf
10. Петрик О. Перспективи забезпечення цінової стабільності / О. Петрик // Вісник Національного банку України. – 2011. – № 6. – С. 3–6.
11. Про Національний банк України : закон України : прийнятий 20. 05. 1999 р. № 679-XIV / Верховна Рада України. Офіційний текст [Електронний ресурс]. – Режим доступу до закону : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=3&nreg=679-14>
12. Шевчук В. О. Антиінфляційна політика і економічне зростання в Україні [Електронний ресурс] / В. О. Шевчук. – Режим доступу : <http://mev.lac.lviv.ua/downloads/vyklad/shevch/Shevchuk-06-12NBU11.pdf>